

7. NARKOTINIŲ IR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ BEI JŲ PIRMTAKŲ (PREKURSORIŲ) APYVARTA IR KONTROLĖ. NAUJŲ PSICHOAKTYVIŲ MEDŽIAGŲ NUSTATYMAS LIETUVOJE IR EUROPOS SĄJUNGOJE

7.1. Naujos psichoaktyvios medžiagos. Teisinis narkotinių ir psichotropinių medžiagų reguliavimas, jų teisėta apyvarta

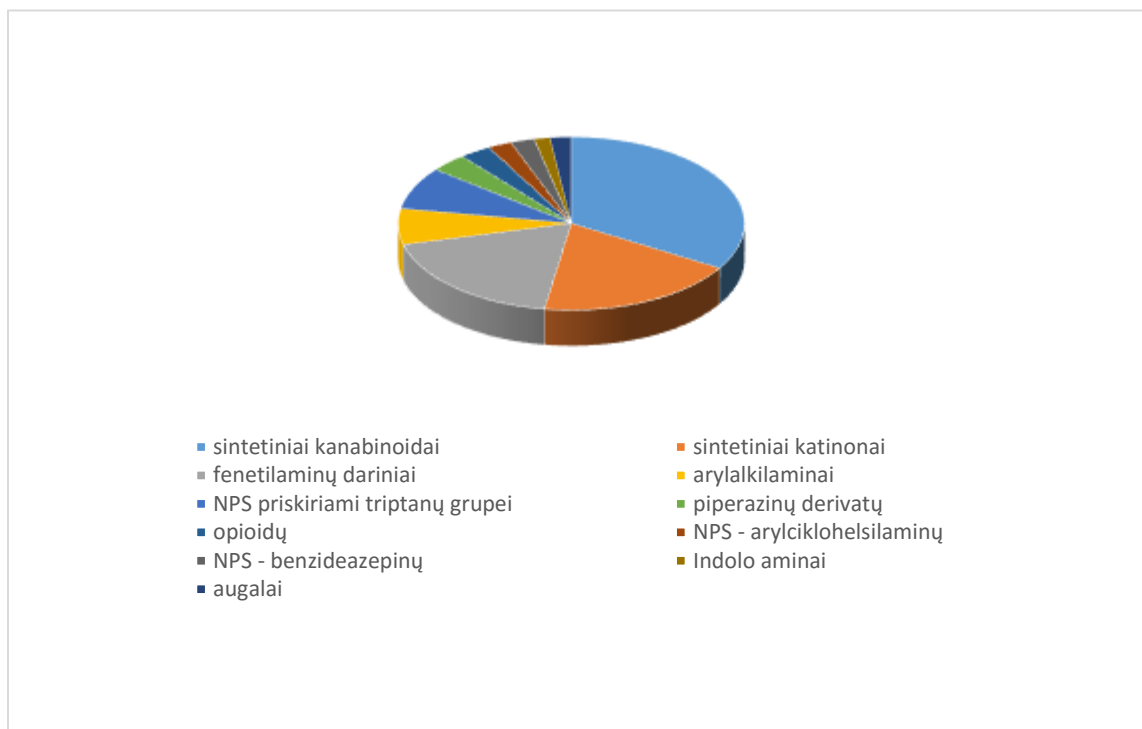
Naujos psichoaktyvios medžiagos Europos rinkoje

Per pastaruosius 15 metų narkotinių ir psichotropinių medžiagų rinką gausiai papildė ir pajavairino naujos psichoaktyvios medžiagos (angl. new psychoactive substances, toliau - NPS) , kurių prieinamumas Europos narkotikų rinkoje kiekvienais metais didėjo. Tai gerai iliustruoja gautų pranešimų apie naujas medžiagas per Europos Sąjungos ankstyvojo perspėjimo) sistemą skaičius, kuris nuo 14 pranešimų 2005 metais išaugo iki 101 - 2014 metais. Kai kurios iš šių medžiagų savo kelią į rinką rado pakuojamos ir reklamuojamos kaip „natūralūs“ ar „teisėti“ produktai, parduodami specializuotose parduotuvėse ar internetinėje prekyboje.

NPS – tai grynos formos ar ruošiami nauji narkotikai ar nauji psichotropiniai narkotikai, kurie nėra įtraukti į 1961 m. Jungtinių Tautų bendrąją narkotinių medžiagų bei į 1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencijas ir gali kelti pavojų visuomenės sveikatai panašiai kaip medžiagos, išvardytos minėtų konvencijų sąrašuose. Įvairių šaltinių duomenimis pirmieji reiškiniai dėl naujų, svaiginimuisi skirtų medžiagų, atsiradimo pastebėti dar 1991 metais, tačiau tada dar niekas nesitikėjo, kad spartus šios problemos augimas bus pavadintas kaip „šio amžiaus fenomenu“. 1991 metai JAV PIHKAL ir THIKAL leidinių apie narkotinių medžiagų sintezę ir jų poveikį laikotarpis, 1994 metai - *fentanilio* pasirodymas Kalifornijos rinkoje, 1998 metai atliktas pirmasis rizikos vertinimas MBDB Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centre, 1999 m.- naujai sukurtas 4-metiltioamfetaminas pakeitė draudžiamą amfetaminą. 2000 m. įvyko pirmasis metinis susitikimas Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centre (toliau –ENNSC) šios problemos aktualijai pristatyti, nuo to laiko iki 15 – jo 2015 metų susitikimo dėmesys fokusuojamas į tai, kaip valstybės narės interpretuoja ir taiko bendrų veiksmų strategiją kovai su narkotikais, siekiant stebėti ir kontroliuoti augančią NPS rinką. 2002 metais atlikti rizikos vertinimai *ketaminui, GHB, PMMA*, 2004 metais - *TMA-2* ir *2-C-1*. 2006 metais rizikos vertinimai ir bendros ENNSC bei Europolo ataskaitos parengtos 7 NPS, o 2007 buvo atliekamas rizikos vertinimas net 15 naujų medžiagų. 2008 metais Europos rinkoje pasirodė pirmieji sintetiniai kanabinoidai.

Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro duomenimis nurodoma, kad per visą stebėsenos laikotarpį užregistruota bei stebima daugiau nei 465 NPS, iš kurių net 136 sintetiniai kanabinoidai, 76 sintetiniai katinonai, 75 fenetilaminų dariniai, 27 arylalkilaminai, 32 NPS priskiriami triptaminų grupei, 14 piperazinių derivatų, 12 opioidų, po 9 NPS - arylciklohelksilaminų bei benzideazepinų grupėms, 6 indolo aminai, 8 augalai (7.1 pav).

7.1.pav. NPS paskirstymas pagal grupes

Didžiausia įvairove pasižymi Europos rinkoje siūlomi rūkomieji mišiniai, kurių sudėtyje yra sintetiniai kanabinoidai ir kurie gali būti tapatinami su kanapių vartojimu. Šis produktas išpopuliarėjo Europoje kaip žolinis rūkomasis mišinys „Spice“, o vėliau buvo siūlomas įvairiais egzotiškais pavadinimais ir įvairia, nuolat besikeičiančia, sudėtimi. Šių rūkomųjų mišinių vartojimas yra tapęs priežastimi ne vienos dešimties mirčių atvejų ES. Su jo vartojimu susiję daugybė sunkių apsinuodijimų pastaraisiais metais ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje.

Situacija Europos rinkoje yra nuolat stebima ir kontroliuojama, tačiau šiuolaikinės technologijos ir naujų svaiginimuisi siūlomų medžiagų cheminės sintezės galimybės leidžia tik daryti prielaidą, kad problema didės.

ES stebima kasmet didėjanti NPS pasiūla: 2008 m. ES gauta 13 pranešimų apie NPS, 2009 – apie 24 medžiagas, 2010 – apie 41 medžiagą, 2011 – apie 49 medžiagas ir 2012 – apie 74 medžiagas 2013 m. buvo pranešta apie 81 NPS Europos Sąjungos rinkoje. 2014 m. valstybės narės Ankstyvojo perspėjimo sistemai (angl. Early Warning System, toliau - EWS) pranešė net apie 101 NPS, apie kurias anksčiau *nebuvo* žinoma. Vadovaudamasis valstybių narių atsakingų institucijų pateiktais duomenimis apie nustatytus apsinuodijimus naujomis psichoaktyviomis medžiagomis ar net mirties atvejus, kurių priežastimi buvo NPS, ENNSC paskelbė net 17 įspėjimų dėl pavojų visuomenės sveikatai (Public Health Alert) bei atliko 3 NPS rizikos vertinimą.

Europoje šios medžiagos populiariai vadinamos „legal highs“ ar „designer drugs“, parduodami kaip maisto papildai, mokslinių tyrimų cheminės medžiagos, vaistai ar buitinės priemonės, nurodant, kad produktas nėra skirtas vartoti žmonėms. Daugelyje Europos valstybių šios medžiagos kelia rimtų socialinių ar sveikatos problemų. Prieš 10 metų šių narkotinių medžiagų buvo galima gauti tik „pogrindyje“, šiuo metu šis įsigijimo būdas dar pasitaikantis, tačiau dažniausiai NPS įsigijamos tiesiogiai internetu, rečiau specializuotose parduotuvėse. Šios medžiagos parduodamos įvairiomis formomis: siūlomos tabletės, suktinės, žoliniai mišiniai, milteliai, smulkūs kristalai ir pan. Į šių produktų sudėtį gali įeiti ir natūralūs augalai (pvz.: *Kratom*, *Kava kava*, *Saliva divinorum*), sintetinės medžiagos (pvz.: 2-aminoindanas, butilonas, mefedronas) ir pusiau sintetinės medžiagos gautos iš natūralių aliejų (pvz.: DMAA).

Internetas – pagrindinė tiek žinomų narkotikų, tiek naujų medžiagų prekyvietė. Neseniai pripažinta, kad internetas yra svarbi NPS platinimo priemonė europiečiams. ENNSC duomenimis net 651 svetainėje parduodamos narkotinės medžiagos, kai kurios iš jų neprieinamos naudojant

standartinę paieškos sistemą, į kitas galima patekti tik naudojant užšifruotą programinę įrangą, kuri užtikrina aukšto lygio anonimiškumą (pvz., „Tor Browser“). Tai kad NPS gamintojai, tiekėjai, mažmenininkai, interneto svetainės ir mokėjimo paslaugų tiekėjai gali būti įsikūrę skirtingose šalyse, labai apsunkina internetinės narkotikų rinkos kontrolę.

Siekdamos užkirsti kelią neteisėtų narkotinių medžiagų tiekimui, valstybės narės imasi priemonių, vadovaudamosi trimis Jungtinių Tautų konvencijomis ir kiekviena šalis privalo neteisėta narkotikų tiekimą vertinti kaip nusikalstamą veiką. Nacionaliniu lygmeniu kiekviena šalis tiek narkotines medžiagas tiek ir rinkoje atsiradusias naujas medžiagas kontroliuoja įvairiomis priemonėmis skirtingose šalyse. Kai kurios šalys, kontroliuodamos bei ribodamos NPS rinka, naudoja esamus teisės aktus, kuriais reglamentuojami klausimai, nesusiję su kontroliuojamais narkotikais, pvz., vartotojų teisės apsaugos ar medicininių produktų teisės aktai, kai kuriose šalyse specialiai buvo parengti nauji teisės aktai NPS reguliavimui, o kitose šalyse - esami narkotikus reglamentuojami teisės aktai ar su narkotikais susijusios procedūros buvo išplėstos arba papildytos. Tokį kelią pasirinko ir Lietuva.

NPS Lietuvoje ir rinkos ribojimas.

Siekiant riboti NPS pasiūlą bei greitai reaguoti į besikeičiančią narkotikų rinką, 2011 m. buvo pradėtas taikyti Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymo pakeitimas, nustatantis naujų rinkoje atsirandančių medžiagų kontrolę individualia tvarka tiek ir generinių principu sudarytų narkotinių ir psichotropinių medžiagų darinių grupių kontrolę. NPS į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus pradėta įrašyti ne tik individualia tvarka, bet jų darinių grupėmis. Jeigu į kontroliuojamų medžiagų sąrašus įrašoma narkotinės ar psichotropinės medžiagos darinių grupė, jos pavadinimas sudaromas remiantis medžiagos, iš kurios jis gautas, pavadinimu, nurodant konkrečius cheminės struktūros keitimus. Tokiu atveju suprantama, kad visiems dariniams, priskirtiniams šiai grupei, automatiškai taikomas tas pats kontrolės režimas, kaip ir pagrindiniam junginiui.

Atsižvelgiant į minėto įstatymo nuostatas kiekvienais metais du kartus, o esant poreikiui ir dažniau, Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (toliau – NTAKD) organizuoja rinkoje atsiradusių NPS, apie kuriuos buvo gauta informacija per EWS iš ENNSC arba iš kitų atsakingų, kontrolę vykdančių institucijų, rizikos vertinimą bei siūlo priemones, labiausiai tinkamas stebimų psichoaktyviu efektu pasižyminčių medžiagų kontrolei užtikrinti. NPS rizikos vertinimą bei kontrolės priemones siūlo Tarpžinybinė naujų psichoaktyvų efektą sukeliančių medžiagų rizikos vertinimo komisija (toliau – Tarpžinybinė komisija).

2014 m. vykusių Tarpžinybinės komisijos posėdžių metu buvo priimtas sprendimas siūlyti Sveikatos apsaugos ministerijai tikslinti bei papildyti Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus, patvirtintus Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. 5 „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašų patvirtinimo“ (toliau – Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai) įtraukiant 13 naujų psichoaktyviu efektu pasižyminčių medžiagų. Pagal šiuo metu galiojantį. (žr. 7.1 lentelę). Medžiagos į kontroliuojamų Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus įtraukiamos Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymu.

7.1 lentelė. Medžiagos, 2014 m. įtrauktos į I-ąją Narkotinių ir psichotropinių medžiagų, draudžiamų vartoti medicinos tikslams, sąrašą

Nr.	Medžiagos pavadinimas	Sąrašas/pogrupis
1.	BB-22	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
2.	RCS-4 ortho isomer	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
3.	EAM-2201	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
4.	5F-PB-22	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
5.	MAM-2201 chlorpentyl derivative	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
6.	JWH-412 5-fluorpentyl derivative	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
7.	AM-2201 indazolecarboxamide analogue	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.
8.	A-796,260 isomer	I/Sint.kanabinoidai 1 pogr.

9.	2-Me-DMT	I/Triptaminai
10.	MT-45	I/Piperazinai
11.	Methoxypiperamide	I/Piperazinai
12.	AH-7921	I/Individualiai
13.	2-PEA	I/Individualiai

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. V-336 patvirtintos šios darinių grupės :

- *Fenciklidino darinių ir fenciklidino bioizosterinių darinių grupė;*
- *Fenetilamino darinių ir fenetilamino bioizosterinių darinių grupė;*
- *Katinonų darinių grupė;*
- *Piperazino darinių grupė;*
- *Pirovalerono darinių ir pirovalerono bioizosterinių darinių grupė;*
- *Sintetinių kanabinoidų darinių grupė (5 pogrupiai: (Indol-3-il)metanonai ir indol- arba indazol-3-karboksamidai, naftilmetilindolai, naftoilpirolai, naftilmetilindenai, cikloheksilfenoliai);*
- *Triptamino darinių grupė.*

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus artimiausiu metu papildys dar dvi narkotinių ir psichotropinių medžiagų darinių grupės: Fenidato darinių bei Amfetamino darinių ir amfetamino bioizosterinių darinių grupės.

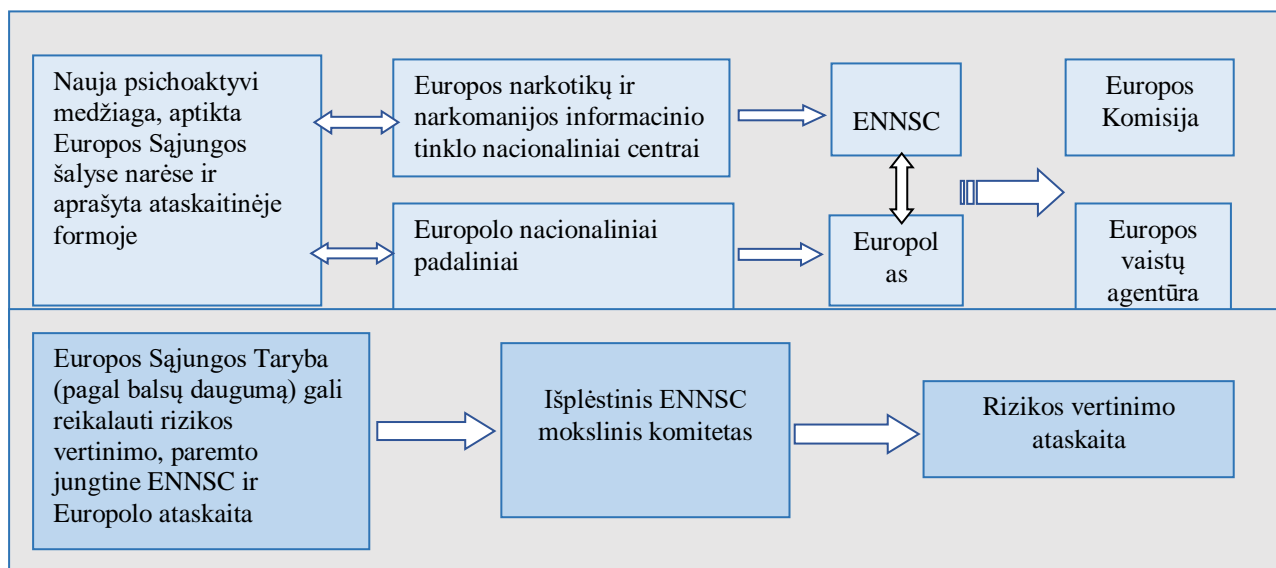
Keitimasis informacija

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą, keitimasis informacija apie NPS vykdomas vadovaujantis 2005 m. gegužės 10 d. Tarybos sprendimo 2005/387/TVR dėl keitimosi informacija apie naujas psichoaktyvias medžiagas nuostatomis. Sprendimu numatyta galimybė pasinaudoti rizikos vertinimo tvarka, pagal kurios rezultatus gali būti priimtas sprendimas pritaikyti naujai psichoaktyviai medžiagai kontrolės priemonės visoje Europos Sąjungoje. Šis sprendimas taikomas medžiagoms, kurios nėra įtrauktos į 1961 m. Jungtinių Tautų bendrosios narkotinių medžiagų konvencijos ir 1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencijos sąrašus. Tarybos sprendime nustatyta šešių pakopų sistema, pagal kurią pasikeičiama informacija (EWS) ir įvertinama nauja psichoaktyvi medžiaga, o esant reikalui jai gali būti pradamos taikyti kontrolės priemonės (žr. 7.1 schema):

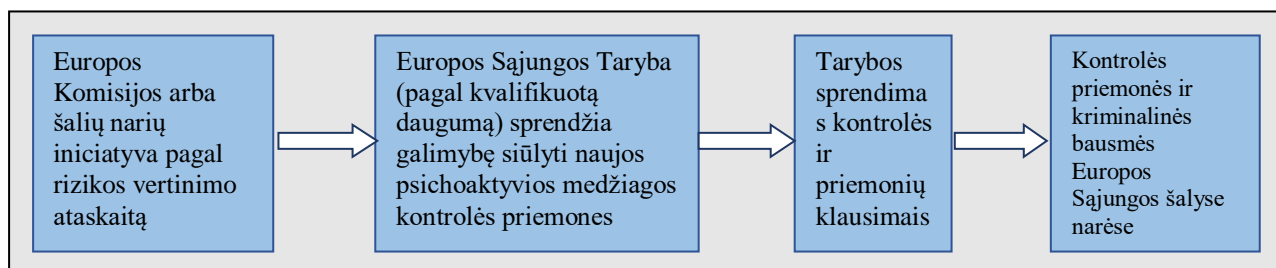
- *valstybė narė Europolui ir Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centrui pateikia informaciją apie naują jos rinkoje pasirodžiusią medžiagą;*
- *Europolas ir ENNSC, bendradarbiaudami su Europos vaistų agentūra (EMA), parengia bendrą ataskaitą ir pateikia ją Tarybai;*
- *Taryba gali pavesti ENNSC atlikti rizikos įvertinimą;*
- *ENNSC mokslinis komitetas kartu su Europos Komisijos, Europolo, Europos vaistų agentūros ekspertais ir tų mokslo sričių, kurioms neatstovaujama ar atstovaujama nepakankamai, ekspertais atlieka rizikos įvertinimą ir jį pateikia Tarybai ir Komisijai;*
- *Komisija pateikia Tarybai iniciatyvą dėl kontrolės priemonių;*
- *Taryba priima sprendimą dėl kontrolės priemonių taikymo naujai psichoaktyviai medžiagai ir tada valstybės narės turi kuo greičiau, bet ne vėliau kaip per metus nuo Tarybos sprendimo, pradėti taikyti kontrolės priemones, nustatytas atitinkamai 1961 m. Jungtinių Tautų bendrojoje narkotinių medžiagų konvencijoje arba 1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencijoje.*

7.1 schema. Tarybos sprendime 2005/387/JHA, nustatytas keitimosi informacija mechanizmas

I. INFORMACIJOS PASIKEITIMAS/ANKSTYVAS REAGAVIMAS

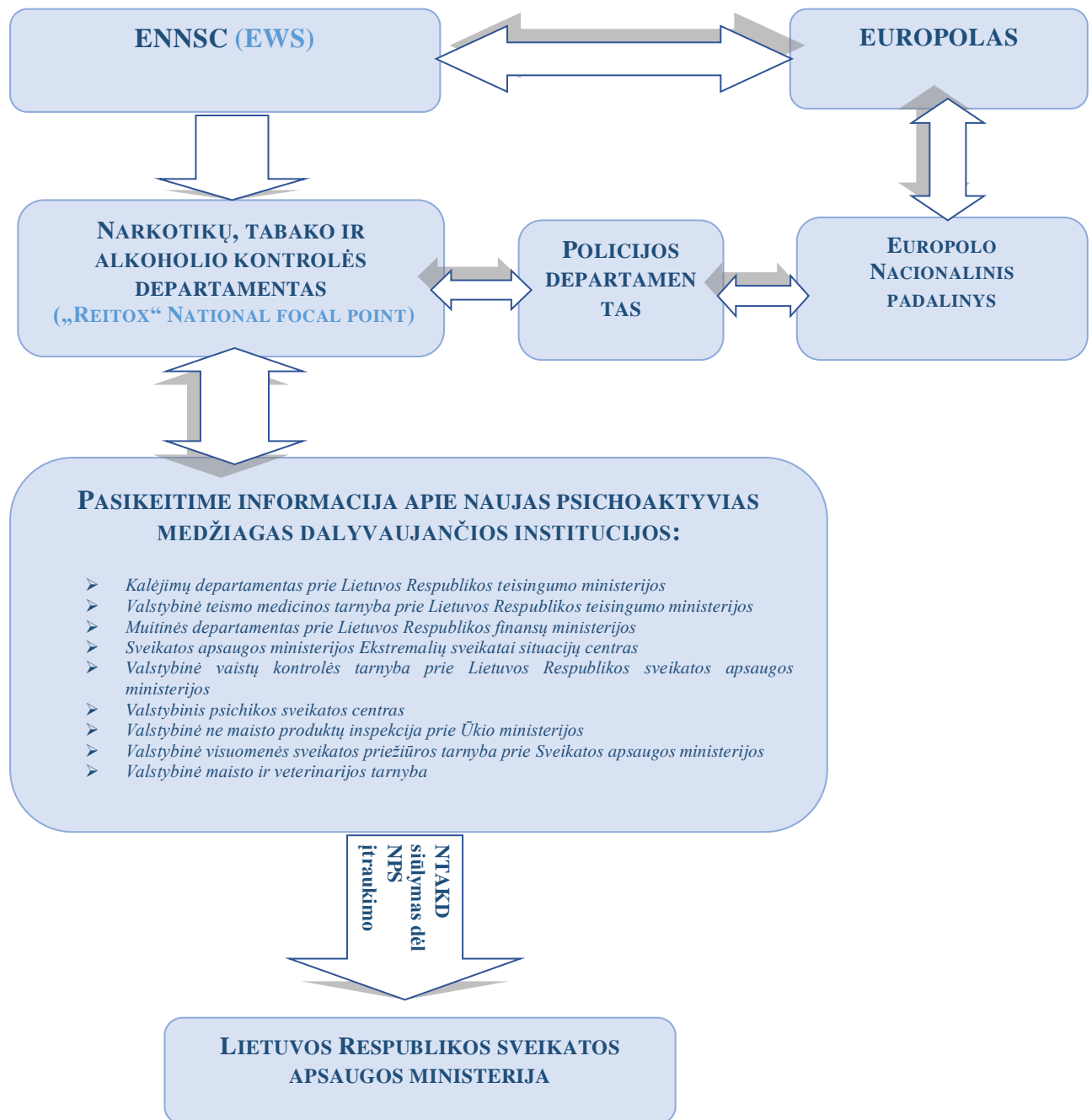
III. SPRENDIMO PRIĖMIMAS

Lietuvoje informacijos pasikeitimą apie NPS ir jų preparatus, taip pat kitus aktualius klausimus, susijusius su naujomis narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, organizuoja ir koordinuoja Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Keitimosi informacija mechanizmą Lietuvoje (žr. 7.2 schemą) nustato Keitimosi informacija apie naujas psichoaktyvų efektą sukeliančias medžiagas tvarka, patvirtinta Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento direktoriaus 2011 m. balandžio 20 d. įsakymu Nr. T1-53. Keitimosi informacija apie naujas psichoaktyvias medžiagas tikslas – *greitas informacijos apie naujų psichoaktyvių medžiagų atsiradimą rinkoje, jų gamybą, prekybą jomis ir jų vartojimą, įskaitant papildomą informaciją apie galimą jų naudojimą medicinos tikslais, gavimas ir perdavimas, siekiant įvertinti naujų psichoaktyvių medžiagų sukiamą riziką visuomenės sveikatai ir kuo skubiau nustatyti kontrolės priemones, jei tokių reikia.*

7.2 schema. Keitimosi informacija apie naujas psichoaktyvias medžiagas mechanizmas Lietuvoje

PASIKEITIMO INFORMACIJA APIE NAUJAS PSICHOAKTYVIAS MEDŽIAGAS, JŲ VERTINIMO IR KONTROLĖS PRIEMONIŲ TAIKymo SCHEMA

NTAKD, vadovaudamasis turima informacija apie naujas psichoaktyvias medžiagas, parengia ataskaitas apie naujas rinkoje egzistuojančių psichoaktyvių medžiagų ir (arba) psichoaktyvių medžiagų naujų derinių vartojimo tendencijas bei mastą, su tuo susijusią riziką visuomenės sveikatai, bei informaciją apie taikomas jų kontrolės priemones kitose šalyse.

NTAKD duomenimis 2005 m., 2007 m. bei 2009 m. valstybinės laboratorijos nustatė po 1 NPS Lietuvos vidaus rinkoje, 2013 m. - 6 NPS, o 2014 m. pranešimų skaičius išaugo iki 21. Darytina išvada, kad Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse NPS pasiūla ir paklausa didėja. Daugiausiai sulaikytų NPS į Lietuvą yra siunčiamos paštu.

NTAKD nuolat renka, sistemina ir analizuoja informaciją apie rinkoje platinamas NPS. Informuojama visuomenė bei atsakingos valstybinės institucijos. Stebima NPS paplitimo didėjimo tendencija bei nagrinėjama kokių ir kiek psichoaktyvių medžiagų bei darinių grupių aktualu įtraukti į kontroliuojamų medžiagų sąrašus, tam kad rinkos ribojimo ir kontrolės priemonės būtų taikomos visoms psichoaktyviu efektu pasižyminčioms medžiagoms, kurios yra pavojingos ir kelia grėsmę visuomenės sveikatai, o to pasėkoje iššaukia ir dideles socialines problemas.

7.2. Teisinis narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) reguliavimas, jų teisėta apyvarta: prevencija ir kontrolė

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakai (prekursoriai) (toliau – Prekursoriai) – tai cheminės medžiagos, šių medžiagų druskos, mišiniai ir natūralūs produktai, kurių sudėtyje yra šių medžiagų, plačiai naudojami įvairiose pramonės srityse, o tuo pačiu ir gali būti panaudotos neteisėtai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai. Prekursoriai daugiausia naudojami amfetaminą, metamfetaminą, LSD, metkatinoną, metakvaloną, mekllokvaloną, MDMA (*ekstazy* tabletės) ir kt., išgryninant kokainą iš kokamedžio pastos, taip pat gaminant heroiną. Nei vienas sintetinis narkotikas negali būti pagamintas be Prekursorių: NĖRA PREKURSORIŲ-NĖRA NARKOTIKŲ.

Pastebėtina tai, kad gausi naujų psichoaktyvių medžiagų (dažnai rinkoje vadinami „Legal highs“, „designer drugs“ ir kt.) pasiūla bei didelė jų įvairovė sietina su neteisėtu cheminių medžiagų naudojimu jų gamybai, nes jų sintezė taip pat neįmanoma be įvairių cheminių medžiagų. Vienos rūšies narkotiko pagaminimui vidutiniškai naudojama 5-10 skirtingų cheminių medžiagų.

Prekursoriai yra gana plačiai naudojami įvairiose chemijos pramonės srityse bei kasdienėje žmogaus buityje: farmacijos pramonėje, parfumerijos pramonėje, valymo priemonių gamyboje sprogstamųjų medžiagų organinių cheminių medžiagų sintezėje, fotografijos srityje, plastmasių, tekstilės, dažų, lakų, trašų, tirpiklių gamyboje ir kt. Lietuvoje yra daugiau nei tūkstantis įmonių, kurios savo veikloje naudoja įvairias chemines medžiagas ir preparatus: platina, gamina, saugo ar naudoja jas gaminant kitas chemines medžiagas, preparatus bei teikiant paslaugas ar gaminant įvairios paskirties gaminius. Apie 300 iš jų naudoja chemines medžiagas, kurios yra įtrauktos į narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) sąrašą, ir kurioms yra teisės aktais nustatytas griežtesnis, nei daugeliui kitų cheminių medžiagų, reguliavimas.

Teisėtos apyvartos stebėseną ir kontrolė.

2014 metais Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (toliau –NTAKD) apklausė 987 ūkio subjektus, 264 savo apyvartoje turi prekursorių. Gauta informacija susisteminta ir atlikta jos analizė. NTAKD duomenų bazėje kaupiama informacija apie subjekto juridinę veiklą, kiekybiniai duomenys apie prekursorius, kuriuos subjektas turi apyvartoje, importą, eksportą, informacija apie tai iš kur prekursoriai buvo įvežti bei pilna informacija apie įmonės veiklos pobūdį. Informacija renkama ir apie Lietuvos mokslo įstaigas, prekursorius naudojančias laboratorijose mokslinių tyrimų bei mokymo tikslais. Minėta informacija NTKAD išlaikoma konfidenciali ir naudojama tik teisės aktais nustatytų funkcijų įgyvendinimui.

Susisteminti duomenys teisės aktų nustatyta tvarka yra teikiami suinteresuotoms valstybės ir savivaldybių institucijoms bei į Europos Sąjungos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) duomenų bazę (toliau –ES duomenų bazė). ES duomenų bazėje kaupiama informaciją Europos Sąjungos mastu apie ūkio subjektų sandorius, sulaikytus ir konfiskuotus prekursorius. ES duomenų bazėje pateikiamos valstybių narių kasmetinės ataskaitos apie medžiagas, dažnai naudojamas neteisėtai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai. Numatoma kaupti informaciją apie Europos Sąjungoje licencijuotus ir įregistravusius savo veiklos vietą ūkio subjektus. Pagrindinis ES duomenų bazės sukūrimo bei funkcionavimo tikslas - atidžiai kontroliuoti ir stebėti prekursorių

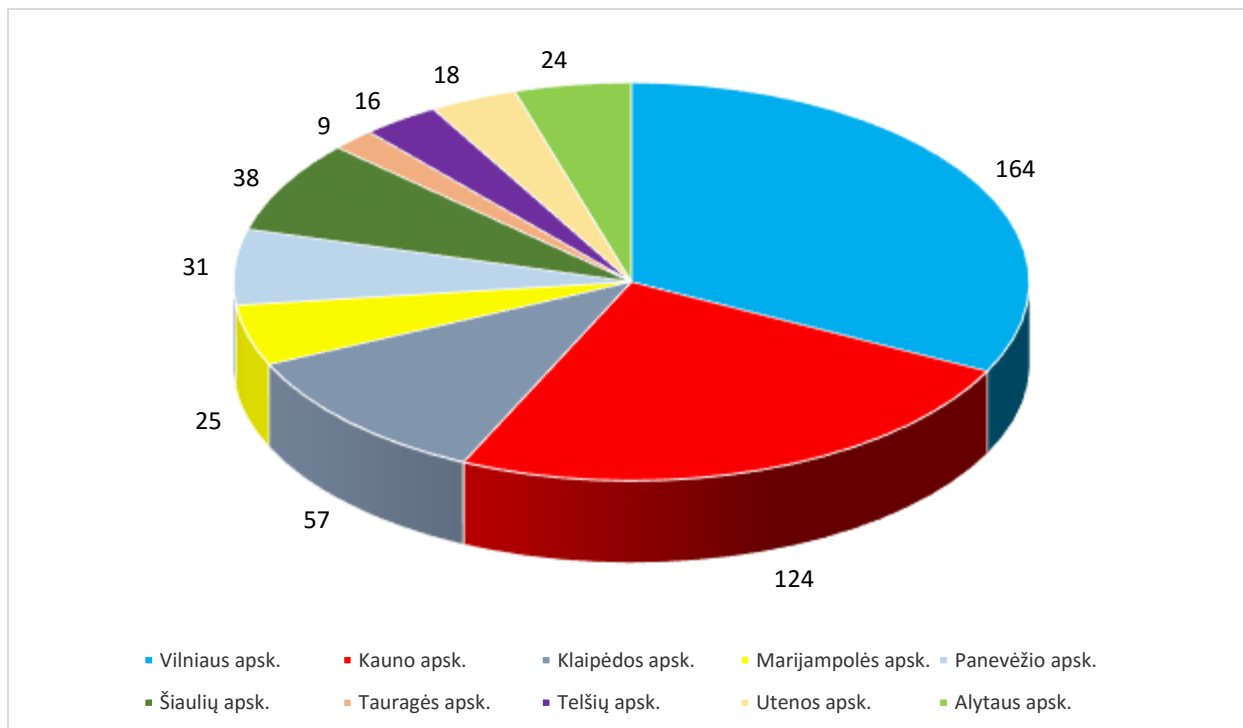
judėjimą bei prekursorių teisėtą naudojimą Europos Bendrijos teritorijoje, dalintis informacija tarp atsakingų už prekursorių kontrolę institucijų valstybėse narėse, vertinti su prekursorių sandoriais susijusias galimas rizikas ir iš anksto numatyti prevencines priemones galimoms diversijoms išvengti.

NTAKD surinktos informacijos pagrindu planuojama ūkio subjektų veiklos priežiūra. 2014 m. buvo atlikti 93 ūkio subjektų veiklos patikrinimai, siekiant nustatyti, kaip subjektai laikosi teisės aktais jų veiklai numatytų reikalavimų. Kiekvieno veiklos patikrinimo metu konsultuojami ūkio subjektų atstovai ir atsakingi asmenis, jiems suteikiama žinių apie privalomus reikalavimus prekursorių sandėliavimui, ženkliniui, apsaugą nuo neteisėto paėmimo, apskaitos vykdymą ir kitų reikalingų dokumentų tvarkymą. Taip pat informuojama apie numatytą administracinę bei baudžiamąją atsakomybę už teisės aktuose numatytų reikalavimų nevykdymą. Pastaraisiais metais patikrinimų metu didesnis dėmesys skiriamas mokymams apie tai, kaip pastebėti galimai įtartinus sandorius ir patariama, kur kreiptis ir perduoti informaciją kilus įtarimams.

2013 metais ES sugriežtinus prekursorių kontrolę bei papildžius tai reglamentuojančią teisinę bazę, Departamentas parengė ir išplatino informacinį leidinį subjektams „Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) teisinio reglamentavimo pasikeitimai“, kuriame dar kartą akcentuojami reikalavimai vykdančioms veiklą su prekursoriais bei atkreiptinas dėmesys į teisinio reguliavimo papildymą bei pasikeitimą.

Lietuvos pramonė yra susitelkusi didžiausiose Lietuvos miestuose. NTAKD sukauptų duomenų sisteminimas ir analizė parodė, kad daugiausia ūkio subjektų, kurie savo veikloje naudoja prekursorius yra Vilniaus (164 įmonės), Kauno (124 įmonės) ir Klaipėdos (57 įmonės) apskrityse (žr.7.2 pav.).

7.2. pav. Ūkio subjektų, kurie savo veikloje naudoja į oficialų sąrašą įtrauktų narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakus (prekursorius), pasiskirstymas pagal apskritis.

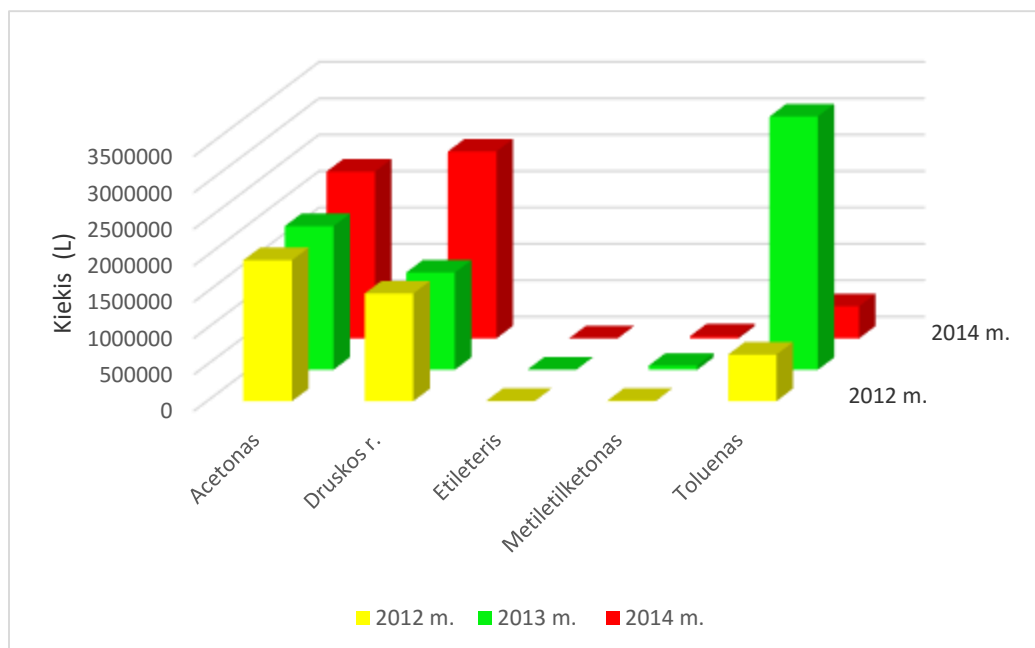

Lietuvos įmonės, kurios naudoja prekursorius įvairiose pramonės šakose ir/ar juos platina, šias chemines medžiagas daugiausia įsiveža iš Europos Sąjungos šalių ir tik maža dalis prekursorių importuojama iš Rusijos ir Baltarusijos. Daugiausia yra importuojama/įvežama trečios kategorijos prekursorių, nes šiai kategorijai priskirtų medžiagų taikymas pramonėje yra labai platus.

2014 m. į Lietuvą buvo įvežta/importuota 5246 kg kalio permanganato, 2293621 litrų druskos rūgštis, 119616 litrų acetono, 23719848 litrų sieros rūgštis, 444571 litrų tolueno, 0,005 litrų 1-

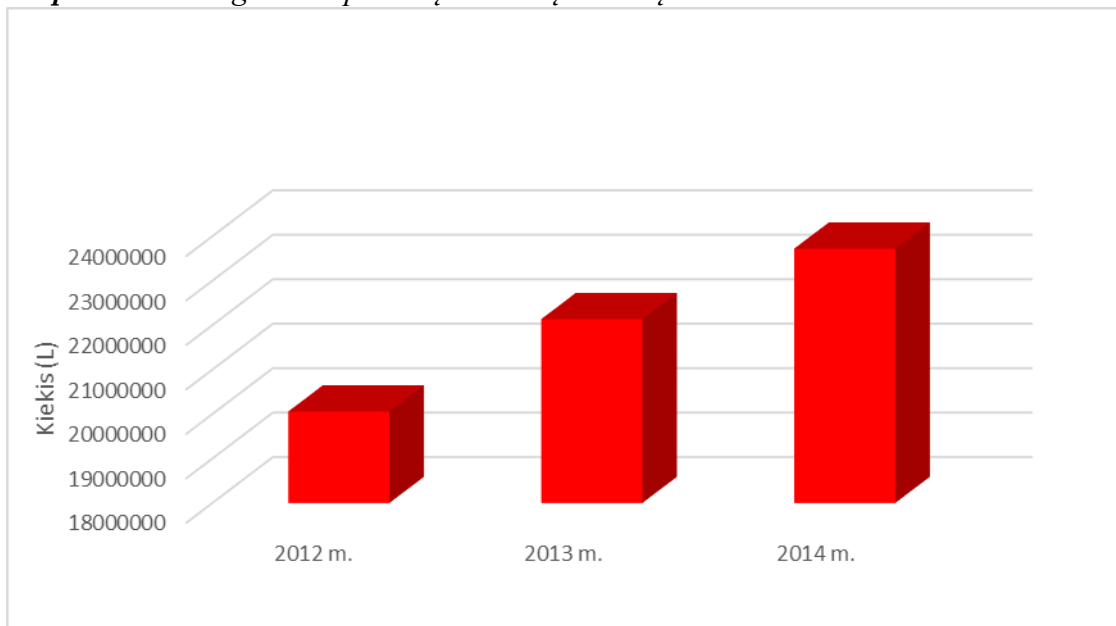
Fenil-2-propanono (fenilacetonas, grynoji medžiaga), 108 litrų *acto rūgšties anhidrido*, 10 kg *fenilacto rūgšties*.

7.3 pav. Trečios kategorijos prekursorių įvežimas/ importas į Lietuvą 2012-2014 metais

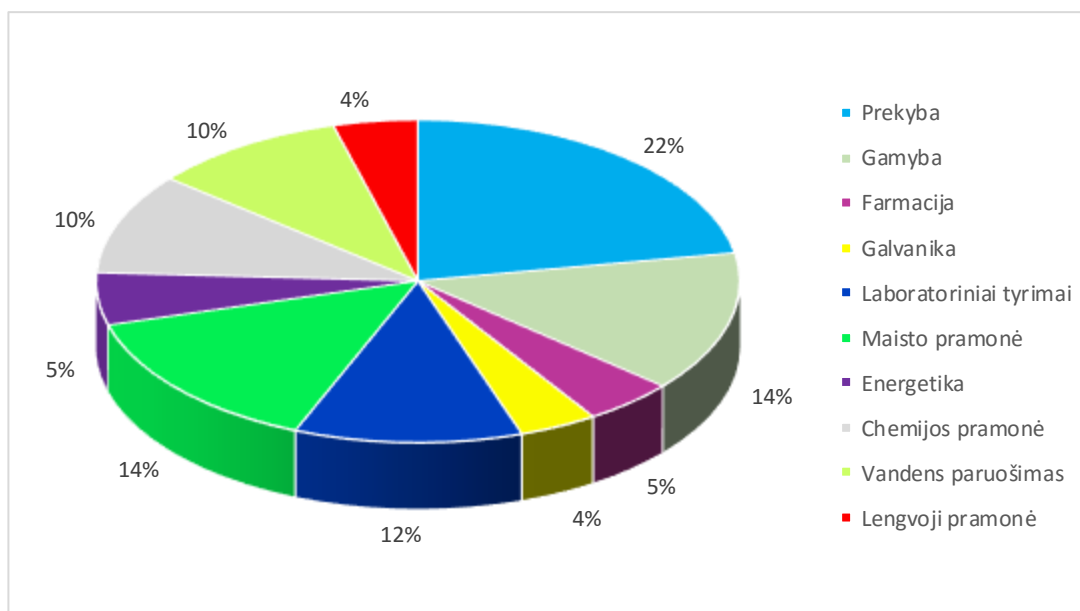
Atlikus gautų ir susistemintų 2012, 2013 ir 2014 m. duomenų analizę pastebėta, kad 2014 metais sieros rūgšties buvo įvežta/importuota į Lietuvą 1584,561 m³ daugiau nei 2013 metais, acetono ir druskos rūgšties įvežtas/importuotas kiekis didesnis nei 2012 m. ir 2013 m., tačiau šiais metais nemažai acetono ir druskos rūgšties buvo išvežta iš Lietuvos į kai kurias ES šalis. *Etileterio ir metiletiketono* 2014 m. įvežti/importuoti kiekiai kito nedaug, lyginant su 2012 m. ir 2013 m. Sumažėjo į Lietuvą įvežto/importuoto trečios kategorijos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtako (prekursoriaus) *tolueno* kiekis lyginant su 2013 m., tačiau šios medžiagos įvežtas/importuotas kiekis yra artimas 2012 metais apyvartiniam kiekiui. NTAKD turimais duomenimis, kai kurie ūkio subjektai, naudojantys savo veikloje tolueną, įsiveža/importuoja didesnius šios medžiagos kiekius (galimai dėl ekonominių priežasčių), sandėliuoja bei naudoja savo veikloje ne vienerius metus.

7.4 pav. Sieros rūgšties importas/įvežimas į Lietuvą 2012-2014 metais

Pagal Lietuvos subjektų pateiktus duomenis, 22 proc. įmonių prekursorius teikia rinkai, 14 proc. įmonių prekursorius naudoja gamyboje ir maisto pramonėje. 12 proc. įmonių prekursorius naudoja tyrimų laboratorijose. (žr. 7.5 pav.).

7.5 pav. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) panaudojimas pagal veiklos pobūdį 2014 metais.

Pirmos kategorijos prekursoriai Lietuvoje teisėtoje veikloje naudojami labai mažais kiekiais. NTAKD turimais duomenimis šios medžiagos naudojamos tik laboratoriniams tyrimams atlikti valstybinių institucijų laboratorijose, nustatytoms funkcijoms vykdyti. 2014 metais buvo importuotas tik 1-fenil-2-propanonas, kuris buvo naudojamas kaip pamatinė medžiaga, atliekant laboratorinius tyrimus.

Iš antros kategorijos prekursorių daugiausia Lietuvoje naudojamas kalio permanganatas. Ūkio subjektai šią medžiagą naudoja farmacijoje, žemės ūkyje ir geriamojo vandens paruošimui. Kiti

antros kategorijos prekursoriai naudojami mažais kiekiais laboratorijose tyrimams atlikti. Vis tik NTAKD surinktais duomenimis 2014 m. lyginant su 2013 m. net 46 proc. sumažėjo įvežamo į Lietuvą ir platinamo kalio permanganato kiekis. Manytina, kad tobulėjant technologijoms, sumažėjo kalio permanganato sunaudojimas geriamojo vandens paruošimo įrenginiuose.

Trečios kategorijos prekursorių paskirtis pramonėje yra labai plati ir įvairi. 2014 metais Lietuvoje acetonas buvo naudojamas tekstilės pramonėje (1904585 litrai), buitinės chemijos pramonėje (28997 litrai). Daugiausia metiletilketono naudojama lengvojoje pramonėje (3391 litras). Sieros rūgštis naudojama cheminių trąšų gamyboje, taip pat plačiai naudojama maisto pramonėje, kaip įvairių gamybos sistemų plovimo priemonė. 2014 m. druskos rūgštis plačiausiai buvo naudojama maisto pramonėje, kaip įvairių gamybos sistemų plovimo priemonė (1715774 litrai), chemijos pramonėje (496453 litrai), vandens paruošimui (81088 litrai). Lietuvoje toluenas plačiausiai naudojamas lengvojoje pramonėje, baldų gamyboje bei žinybinių laboratorijų kasdieniams laboratoriniams tyrimams atlikti.

Vykdamas stebėseną bei atlikus sukauptų duomenų analizę pastebėta, kad ūkio subjektų, kurių veiklos profilis daugelį metų nekinta, veikloje sunaudojamų prekursorių kiekiai taip pat išlieka pastovūs arba kinta labai nežymiai. Prekursorių sunaudojami kiekiai atskirose įmonėse ir laboratorijose yra labai skirtingi, tai priklauso nuo ūkio subjektų veiklos pobūdžio, darbų apimtys bei rinkos poreikio.

Apibendrinus surinktą informaciją darytina išvada, kad 2014 metais Lietuvoje teisėtoje apyvartoje daugiausiai buvo naudojami trečiai kategorijai priskirti prekursoriai (acetonas, sieros rūgštis, druskos rūgštis).

Bendradarbiavimas ir prevencija.

NTAKD siekdamas tinkamai įgyvendinti prekursorių kontrolės mechanizmą ir kontroliuoti cheminių medžiagų rinką tęsė kompetentingų šalies institucijų ir ūkio subjektų bendradarbiavimą, keitėsi aktualia informacija. Siekdamas glaudžiau bendradarbiauti bei užkirsti kelią prekursorių patekimui iš teisėtos apyvartos į neteisėtą, kartu su teisėsaugos pareigūnais buvo organizuojami mokymai ūkio subjektų veiklos vietose. Ūkio subjektams buvo suteikiama informacija kaip atpažinti įtartinus sandorius, kaip elgtis ir kur kreiptis diversijos atveju.

Įgyvendindamas narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolės reikalavimus bei plėtojant kompetentingų valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų tarpusavio bendradarbiavimą ir veiklos koordinavimą, įgyvendinant narkotinių ir psichotropinių medžiagų pasiūlos mažinimo priemones, NTAKD kartu su Muitinės mokymo centru bei Valstybine vaistų kontrolės tarnyba 2014 m. pravedė seminarus muitinės pareigūnams, buvo organizuoti susitikimai su pašto bei skubių siuntų tarnybų vadovais bei atsakingais darbuotojais, numatant mokymus pašto darbuotojams 2015 metais.

Į oficialų sąrašą neįtrauktos medžiagos: pasaulinės tendencijos susijusios su į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrole.

„Į oficialų sąrašą neįtraukta medžiaga“ yra bet kokia medžiaga, kuri, nors ir nenurodyta Reglamente (EB) Nr. 273/2004* ir Reglamente (EB) Nr. 111/2005**, identifikuojama kaip naudotina neteisėtai narkotinių ar psichotropinių medžiagų gamybai.

Pirmieji reglamentai, nustatantys narkotinių ir psichotropinių medžiagų prekursorių teisėtos apyvartos reikalavimus bei numatantys kontrolės priemones, Europos Sąjungoje mažai skyrė dėmesio į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolei ir stebėsenai. Tai sąlygojo to laikotarpio tendencijos, kadangi šios medžiagos praktiškai nebuvo naudojamos nelegaliai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai.

Situacija su į oficialų sąrašą neįtrauktomis medžiagomis labai smarkiai pasikeitė per pastaruosius kelerius metus, kadangi labai daug cheminių medžiagų, kurios anksčiau nebuvo naudojamos nelegaliai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai pradėtos naudoti neteisėtais tikslais. Todėl Europos Sąjunga 2013 m. lapkričio 20 d. papildydama du pagrindinius reglamentus

susijusius su į oficialų sąrašą įtrauktų ir į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrole (Reglamentas (EB) Nr. 273/2004*, Reglamentas (EB) Nr. 111/2005**) praplėtė į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolės ir stebėsenos galimybes (praplėstas į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų apibrėžimas, padidintos galimybės kompetentingoms institucijoms gauti reikalingą informaciją, prireikus sulaikyti ir konfiskuoti siuntas su į oficialų sąrašą neįtrauktomis medžiagomis ir kt.). Šiuose reglamentuose valstybėms narėms suteikti įgaliojimai nacionaliniu lygmeniu nustatyti papildomas į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolės ir stebėsenos priemonės.

Pagrindinės problemos ir iššūkiai atliekant į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolę yra susiję su pasaulyje atsirandančiomis naujomis tendencijomis:

- *cheminių medžiagų neteisėtos gamybos ir tiekimo didėjimas, gaminimo išradingumas, įvairovė;*
- *„designer“ prekursorių atsiradimas;*
- *prekybinių santykių pasikeitimai;*
- *ryšių ir transporto sistemos pasikeitimai.*

Problema susijusi su „designer“ prekursoriai (tiesioginis vertimas į lietuvių kalbą – išvestiniai prekursoriai) jau buvo žinoma 1998 m. Plačiu mastu „designer“ prekursoriai atsirado tik 2010 m. Nuo kitų anksčiau žinomų nekontroliuojamų medžiagų „designer“ prekursoriai skiriasi tuo, kad jie dažnai gaminami specialiai ir gali būti lengvai paversti į kontroliuojamą prekursorių. Toliau šie kontroliuojami prekursoriai naudojami nelegalių narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamyboje. „Designer“ prekursoriai dažniausiai gaunami iš komercinių įmonių, balansuojančios ties teisėtumo riba ir gaminančių šias medžiagas pagal užsakymą, kurios galiausiai panaudojamos nelegaliais tikslais, kartais net be gamintojo žinios.

Dėl šių pokyčių dauguma cheminių medžiagų įvairovė ir gamybos metodai, kurie gali būti naudojami nelegaliai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai, pasidarė nekontroliuojami. Įvairių šaltinių duomenimis sintetinių narkotikų gamybai naudojamos nekontroliuojamos cheminės medžiagos ir taikomi gamybos metodai, kurie kaip buvo manoma, anksčiau nebuvo naudojami kaip sudėtingi ir ekonomiškai nenaudingi.

Kiti pasikeitimai, tiesiogiai nesusiję su narkotinių ir psichotropinių medžiagų prekursorių rinka, bet kurie vis labiau veikia taikomas kontrolės priemones:

- *prekybos ir muitų sąjungų skaičiaus, jų geografinės apimties didėjimas;*
- *laisvos prekybos zonų ir uostų padaugėjimas (dažnai jie neturi pakankamo skaidrumo);*
- *infrastruktūros gerėjimas (taip pat keliai ir geležinkeliai, efektyvesni transporto tinklai);*
- *interneto ir technologijų plėtra, jų pritaikymas virtualioje erdvėje vykdomiems sandoriams;*
- *politikos pakeitimas nuo daugiašalių požiūrių į vienašalius arba dvišalius;*
- *bendradarbiavimo ir koordinacijos stoka globaliame lygyje;*
- *kontrolės sistemų skirtumai nacionaliniame lygmenyje (dėl to labai skiriasi kontrolės taikymas).*

Visi paminėti pasikeitimai daro didelį poveikį į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolės galimybėms, nes egzistuojančios ir dabartiniu metų taikytos kontrolės sistemos ir priemonės nepritaikytos funkcionuoti esančiomis sąlygomis.

7.2 lentelė. Nekontroliojamų cheminių medžiagų, naudojamų neteisėtai narkotikų gamybai, rūšys

	Nekontroliojama cheminė medžiaga	Pagrindinis kontroliuojamas prekursorius	Narkotinė medžiaga (galutinis produktas)
Į oficialų sąrašą neįtrauktos medžiagos			
Produktai, kurių sudėtyje yra kontroliuojama medžiaga			
Pagaminamos cheminės medžiagos (hidrolizė, tarpinės cheminės medžiagos)			
Nauji/alternatyvūs metodai			
„Naujų psichoaktyvių medžiagų“ neteisėta gamyba			

Šioje lentelėje pateikiamos nekontroliuojamų cheminių medžiagų rūšys, iš kurių gaunamas kontroliuojamas prekursorius ir toliau galima gaminama narkotinė medžiaga

*2004 m. vasario 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 273/2004 dėl narkotinių medžiagų pirmtakų (prekursorių);

**2004 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 111/2005, nustatantis prekybos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) tarp Bendrijos ir trečiųjų šalių stebėsenos taisykles;

Pasaulinė praktika ir sprendimo būdai, susiję su į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrole ir stebėseną.

Svarbiausias vaidmuo sprendžiant naujai kylančias problemas, susijusias su į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų naudojimu narkotikų gamyboje, tų medžiagų teisėtos apyvartos kontrole ir stebėseną tenka kontrolės principų perorientavimui, daugiausiai akcentuojant prevencines priemones. Tai gali būti skirtingų sektorių bendradarbiavimas, vidinių kontrolės mechanizmų sukūrimas ir taikymas ir kt.

Efektyvus įvairių sektorių bendradarbiavimas ne tik leidžia geriau kontroliuoti įtartinus sandorius, susijusius su į oficialų sąrašą įtrauktų medžiagų apyvarta, ir bandymus organizuoti cheminių medžiagų diversijas, bet yra viena iš veiksmingiausių priemonių, sprendžiant problemas, atsiradusias dėl neteisėto į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų, įskaitant „designer“ prekursorius, kurie egzistuoja potencialiai neribotu kiekiu ir asortimentu, naudojimo nusikalstamoje veikoje.

Todėl labai svarbu sukurti gerus partnerystės ryšius su privačiu ir kitais sektoriais, išanalizuoti visą tokio bendradarbiavimo potencialą, kad efektyviai sumažinti į oficialų sąrašą įtrauktų ir į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų patekimą į nelegalią apyvartą, tobulinant ataskaitų teikimą ir tiriant įtartinus sandorius bei paklausimus. Kontroliuojamų ir nekontroliuojamų cheminių medžiagų patekimo į nelegalią apyvartą galimybių mažinimo priemonės turi tapti pagrindiniais į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolės elementais.

Be bendradarbiavimo su įvairiais pramonės sektoriais, kitas svarbus naujai atsiradusių problemų sprendimo būdu yra vidinės kontrolės sistema, kurią sudarytų:

- *efektyvus gamybos ir platinimo tinklo stebėjimas;*
- *subjektų ir jų patalpų stebėjimas;*
- *išvykos į subjekto darbo vietą, kad patikrinti visų naujų kompanijų, kurios pradeda verslą susijusį su cheminėmis medžiagomis veiklą ir technines priemones;*
- *galutinių vartotojų registraciją;*
- *galutinio vartotojo deklaracijos;*
- *galutinio vartojimo teisėtumo patikrinimas;*
- *susipažinimas su subjekto teisėtais cheminių medžiagų poreikiais.*

Kaip prevencinė priemonė gali būti taikomi papildomi reikalavimai veiklai su į oficialų sąrašą įtrauktoms ir į oficialų sąrašą neįtrauktoms medžiagoms, kurios gali būti naudojamos nelegaliai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai (pvz., išankstinis pranešimas apie šių medžiagų importą kompetentingoms institucijoms, reguliarius keitimasis informacija su kitų šalių kompetentingomis institucijomis apie šių medžiagų tiekimo atvejus, į oficialų sąrašą įtrauktų medžiagų ir į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų sulaikymo procedūros nustatymas įtarus, kad šios medžiagos gali būti panaudotas nelegaliai narkotikų gamybai ir kt.).

Lietuvoje įgyvendintos naujos į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų kontrolės priemonės.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas du kartus per metus renka informaciją apie į oficialų sąrašą neįtrauktas medžiagas (apklausia pagrindines Lietuvoje veikiančias cheminių medžiagų tiekimo ir platinimo įmones) vykdo surinktos informacijos analizę, stebi naujausias tendencijas, ruošia ataskaitas, kurias pagal poreikį teikia atsakingoms valstybinėms bei Europos Sąjungos institucijoms.

NTAKD vykdo 45 į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų stebėseną: įvairių informacinių sistemų pagalba renkama informacija apie importuotas ir eksportuotas į oficialų sąrašą įtrauktas medžiagas.

NTAKD darbuotojai atlikdami veiklos priežiūras funkcijas, atlieka subjektų patikrinimus jų darbo vietose. Patikrinimų metu labai didelis dėmesys skiriamas į oficialų sąrašą neįtrauktoms medžiagoms, jų galimoms panaudojimo sritims, poreikiui, įvairovei, laikymo sąlygoms įvertinti ir galimai įtartiniais sandoriais nustatyti.

2013 m. gegužės 14 d. pasirašytas „Susitarimas dėl bendradarbiavimo“ tarp ūkio subjektų veiklos priežiūrą bei kontrolę vykdančių institucijų (Susitarimą pasirašė: Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, Policijos departamentas prie vidaus reikalų ministerijos, Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos, Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba prie sveikatos apsaugos ministerijos, Aplinkos apsaugos agentūra ir Valstybinė aplinkos apsaugos tarnyba) ir chemijos pramonės įmonių (Susitarimą pasirašė 19 įmonių). Susitarime įtvirtinamos pagrindinės bendradarbiavimo nuostatos ir principai siekiant keistis informacija ir užtikrinti, kad į oficialų sąrašą įtrauktos medžiagos ir į oficialų sąrašą neįtrauktos medžiagos ir kitos cheminės medžiagos nepatektų į nelegalią narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvartą.

Parengtas ir išplatintas leidinys chemines medžiagas tiekiančios ir jas platinančioms įmonėms - „Elgesio kodeksas nustačius įtartinus sandorius“ chemijos pramonės įmonėms (rekomenduojamos gairės chemijos pramonės įmonėms). „Elgesio kodekse nustačius įtartinus sandorius“ pateikiama informacija, kaip atpažinti įtartinus sandorius, kaip elgtis nustačius įtartiną sandorį, kokios medžiagos gali būti panaudotos nelegalių narkotikų gamybai.

Paruošta anoniminė pranešimui apie įtartinus sandorius internetinė forma ir patalpinta NTAKD elektroninėje svetainėje adresu <http://www.ntakd.lt/index.php/elektroninio-pranesimo-apie-pazeidimus-forma>, glaudžiai bendradarbiaujama su kitomis Europos Sąjungos ir Lietuvos atsakingomis institucijomis, vykdančiomis į oficialų sąrašą neįrauktų medžiagų stebėseną.